

AZ ORSZÁGOS MŰSZAKI KÖNYVTÁR ÉS DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT (OMKDK) MÚLTJA, JELENE ÉS TOVÁBBI FEJLŐDÉSÉNEK NÉHÁNY PROBLÉMÁJA

Lévai Tamásné

Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ

Intézményünk 1945-ig

1883. június 24-én, a magyar iparoskörök óhajára, a kézműves ipar fejlesztésének elősegítésére 100 kötet könyvvvel és 31 folyóirattal nyílt meg a Kerepesi ut./ma Rákóczi ut./ 9.számú telken, a Beleznai kertben, a Technológiai Iparmúzeum könyvtára. Bár a kis könyvtár egyetlen munkatérőt foglalkoztatott csupán, 1885-ben igen korszerű és egyedülálló olvasótoborzó módszert alkalmazott. Havonta egy előadásban ismertette a különböző szakfolyóiratokban és szaklapokban megjelent tanulmányokat, cikkeket és közleményeket.

1889-ben a Technológiai Iparmúzeum a József krt. 9.sz. alatti új palotába költözött, amelyben az Iparmúzeum könyvtára az Állami Középipartanoda könyvtárával egyesült. 1889-ben a könyvtár látogatóinak száma még alig érte el az 1000 főt. A könyvtár látogatóinak köre azonban fokozatosan kibővült; olvasói közé tartozott pl. BÁNKI Donát, a későbbi műegyetemi tanár, világhírű tudós, a porlasztó /karburátor/ egyik megalkotója, a Bánki-turbina konstruktőre.

A könyvtár olvasóforgalma 1901-1905 között - tehát négy év alatt - megnégyszereződött, az 1901. évi 5526 főről 1905-ben 19 639-re ugrott. Ezt követően egészen az első világháborúig fokozatosan, töretlenül fejlődött.

Az első világháború után több intézmény összevonásával létrejött a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet, és a könyvtár a továbbiakban ennek az intézetnek részeként - Központi Technológiai Könyvtár néven - működött. 20 000 kötetre nőtt állománya.

Az első világháború utáni politika nem kedvezett a könyvtár fejlődésének, költségvetését minimálisra csökkentették; így pl. 1922-1923-ban csupán 35 kötetrel gyarapodott az állomány. Ám a könyvtár belső munkálatai számottevőek lettek. Új szakbeosztás létesült az ETO alapján, s az új katalógusok már az Egyetemes Tizedes Osztályozó rendszer segítségével készültek. A csökkentett költségvetés ellenére a

könyvtár forgalma egyre nőtt; 1922-ben 20 000-en felüli forgalmával már az ország harmadik legnagyobb könyvtára lett. 1929-ben társadalmi összefogással megalakította a "Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesületét"-t, amely éveken át szinte egyedüli biztosítéka volt a fejlődésnek. A könyvtár elsorvasztását eredményező hivatalos nemtörődömséget a második világháború fejezte be. 1941-től az olvasók fokozatosan elmaradoztak, a légitámadások következtében használhatatlanná váltak az olvasótermek. A Budapest felszabadításáért vívott harc során beszakadtak a födémek, a könyv- és folyóiratraktár megrongálódott. Német parancsra megkezdték a legértékesebb könyvállomány nyugatra szállítását. A faládákba csomagolt értékes szakirodalom elszállítását a szovjet csapatok gyors előrenyomulása szerencsére megakadályozta. A Budán feltartóztatott állomány egy része azonban sajnos, tűz- és vízkárok következtében megsemmisült.

**Intézményünk fejlődése
1945-től napjainkig**

Magyarország felszabadulása és különösen az újjáépítés megkezdése után az olvasók azonnal jelentkeztek a könyvtárban, és 1945. június havában már meg is nyitak az olvasótermek.

1946-ban befejeződtek az épülethelyreállítási munkák, de az állománygyarapodás még nem tudott lépést tartani az igényekkel. 1949-ben a könyvtár átvette a Magyar Mérnök és Építész Egylet 15 000 kötetes könyvtárát, komoly póthitelt kapott visszamenőleges könyvbeszerzésekre: erőteljes fejlődésnek indult.

1951-ben a Központi Technológiai Könyvtárat az 1949-ben megalakult Műszaki Dokumentációs Központhoz csatolták, 1952-ben pedig az egyesített intézmény neve Országos Műszaki Könyvtár lett. 1962 óta Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ /OMKDK/ néven hazánk egyik legnagyobb tudományos, műszaki-gazdasági tájékoztató intézményévé fejlődött.

Az intézmény fennállásának 75. évfordulója alkalmából 1958-ban a Múzeum u.17.sz. alatti, jelenlegi épületébe költözött és elnyerte a Munka Vörös Zászló Érdemrendet.

1962-ben a tudományos kutatási és fejlesztési tevékenység szervező alkotórészét képező tudományos és műszaki tájékoztatás irányítását az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság /OMFB/ vette át. Ez időtől kezdve az OMKDK az OMFB főhatósága alatt fejti ki tevékenységét, ugyanakkor könyvtárának működése felett a művelődésügyi miniszter gyakorol szakfelügyeletet.

Intézményünk jelenleg

Az OMKDK jelenlegi szervezetét a mellékelt ábra, az intézmény szervezeti sémája mutatja. Egyes igazgatóságaink tevékenységéről a TMT 1969-ben

részletes beszámolókat közölt /1. és 5.szám/ és 1970. folyamán részletes tájékoztatót tervezünk közreadni többi igazgatóságunk működéséről.

ról is, így tehát szervezeti egységeink munkájának részletes ismertetésére e cikk keretében nem szükséges kitérni. A következőkben csak néhány alapvető számot közlünk, amely általánosságban jellemzi az intézmény jelenlegi tevékenységét, méreteit.

Az OMKDK könyvtárának állományadatai 1970. január 1-én a következőképpen alakulnak:

Könyv	283 100
Polyóirat	98 035
Mikrofilm	1 236
Fordítás- másolat	343 900 egység.

1969-ben 4804 folyóirat-féleség járt könyvtárunkba, több mint 13 000 könyvjellegű kiadványt vettünk állományba. Ugyanebben az évben 109 000 olvasó fordult meg a könyvtárban, akik összesen 369 000 könyvtári egységet vettek igénybe. Beiratkozott olvasóink száma közel 12 000 fő.

Az intézmény által egy év alatt készített információs és információs módszertani kiadványok hozzávetőlegesen 5500 szerzői iv terjedelműek. A kiadványonkénti átlagos példányszám kb. 550. Ezenkívül a figyelőkarton-szolgálat 1400 témát figyel /kb. 2000 szerzői iv/; a témafigyelő szolgálat több mint 1800 témát figyel /kb. 2250 szerzői iv/; a tartalomjegyzék-fordítási szolgálat 175 folyóirat tartalomjegyzékét fordítja és adja ki kb. 140 szerzői iv terjedelemben. Ez utóbbi szolgáltatások átlagos példányszáma 20 felett van.

Egy év alatt hozzávetőlegesen 400 szakirodalom-kutatást készítünk elsősorban az intézmény bőséges irodalmi forrásgyűjteménye, könyvtári katalógusai, valamint három és fél millió kartont tartalmazó tájékoztatói apparátusának felhasználásával.

900 körül van azoknak a nemzetközi és külföldi intézményeknek a száma, amelyekkel több-kevesebb rendszerességgel információcsere vonatkozásban kapcsolatban állunk.

Az intézmény teljes- és részidős dolgozóinak a létszáma eléri a 400 főt és ezenkívül két - két és fél ezer külső szakértőt foglalkoztatunk a fordítási szolgálatban, valamint referáló, szerzői stb. feladatok elvégzésére. Fordítási osztályunk több mint évi 350 000 oldal szakfordítást készített.

A Gazdasági Bizottság 1966. évi Irányelveinek értelmében a piaci kapcsolatok érvényesülése elvének jelentkezni kell a szolgáltatásnak tekinthető információs munkánál is. Ezért arra kell törekedni, hogy a gazdaságirányítás régi rendszerében tulnyomóan költségvetésből fenntartott információs intézmények fokozatosan áttérjenek információs tevékenységük saját bevételeikből való fenntartására. Milyen problémát vetett fel ez az elv az OMKDK-ban?

Az OMKDK 1968. január 1-től egységes költségvetési folyószámlás szervként gazdálkodik. Az új finanszírozási rendszerrel egyidőben o-

lyan új számviteli rendszer bevezetésére került sor, amelyből a költségeket nemcsak költségmeneként, hanem felhasználási helyüknek megfelelően költséghelyenként és költségviselőnként, azaz kiadványonként, szolgáltatásonként is ki lehet mutatni. Ennek következtében világosan látjuk, hogy mely tevékenységeink azok, amelyek önfenntartóak és melyek nem azok.

Több olyan szolgáltatásunk van, amely nem önfenntartó. Az ok a legtöbb esetben nem az, hogy a piac nem tart igényt szolgáltatásunkra vagy kiadványunkra, hanem az, hogy az igényelt példányszám kicsi - az információnyújtás költsége pedig alig függ a példányszámtól. Különös tekintettel arra, hogy éveken keresztül az információ Magyarországon majdnem ingyenes volt, nem tudunk az esetek egy részében olyan árat megszabni, ami az önköltséget fedezi, csak azért magas árat számítani, mert kevesen vannak, akik számára az adott információ szükséges.

Véleményünk szerint - és ezt a véleményünket felettes hatóságunk, valamint a Pénzügyminisztérium is elfogadja - az információk szolgáltatásánál és rendelkezésre bocsátásánál nem lehet kizárólagosan a jóvelmezőség elvét figyelembe venni, hanem figyelni kell azokra a szükségletekre is, amelyeket jóvelmezően kielégíteni nem lehet.

Az önmagukat fenntartani nem tudó kiadványainkat és szolgáltatásainkat tehát - ha a kis példányszám oka az országunk kis lélekszámából adódó szűk piac - általában nem szüntetjük meg, hanem a mutatkozó veszteséget - ha külső segítséget nem kapunk - más területen szerzett nyereségből pótoljuk.

1969-ben az OMKDK tájékoztatási tevékenységének bevétele közel 30 millió forint volt.

Ez a néhány összefoglaló számadat, hozzávéve a már említett és az egyes igazgatóságok munkáját részletesen tárgyaló cikkeket, úgy gondolom, képet ad arról, hogy az 1883-ban alapított és azóta oly sokszor átszervezett intézmény 1970-re, felszabadulásunk 25 éves évfordulójára milyen komoly mértékben fejlődött és milyen jelentős feladatokat lát el a népgazdaság fejlesztésének segítőként.

**Az OMKDK további fejlődésének
néhány problémája**

1968 óta az OMKDK célul tűzte ki tevékenységének olyan irányban történő fejlesztését, hogy az a hazai műszaki-gazdasági tájékoztatási szükségleteket fokozott mértékben és magasabb szinten elégítse ki, ugyanakkor

növekedjék gazdaságossága, megfeleljen a költségvetési folyószámlás rendszerben működő tájékoztatási intézmények finanszírozási rendszeréből adódó követelményeknek, illetve optimálisan kiaknázza az abból származó lehetőségeket és előnyöket. E cél eléréséhez a hazai és külföldi igények iránti gyorsabb és rugalmasabb alkalmazkodás, a beszerzési politika más intézményekkel való koordinálása, a kiadványok és szolgáltatások korszerű, nemzetközi vonatkozásban is versenyképes szintre emelése szükséges.

Az elmúlt évek munkájának elemzése azt mutatja, hogy a fenti célkitűzéseknek még nem tudunk maradéktalanul eleget tenni. Ez természetes, hiszen ilyen rövid idő alatt nem vihető végbe mélyreható, új megoldásokat is követelő átalakítás.

1970-ben - hazánk felszabadulásának 25. évfordulóját ünnepeelve - folytatjuk a fenti célkitűzés megvalósítását azzal, hogy általános fejlesztő munkánk középpontjába az intézmény munkaszervezésének és kiadványai, valamint szolgáltatásai tartalmi kérdéseinek a vizsgálata, szükség szerint szervezeti, illetve tartalmi megváltoztatását állítjuk. Alapvető követelményként jelentkezik az átfutási idők csökkentése, a határidő-fegyelem megszilárdítása, technikai részlegeink egyenletes terhelésének biztosítása.

Már a korlátozott terjedelem miatt sem lehetséges, hogy az OMKDK további fejlődésével kapcsolatos összes vagy megközelítően összes problémát felvessük, még kevésbé, hogy azok megoldási lehetőségeit taglaljuk.

Néhány olyan alapvető problémát szeretnék itt megemlíteni, amelyek megoldása feltétele az intézmény további fejlesztésének.

1. Az OMKDK jelenlegi elhelyezése nemcsak hogy fejlesztést nem tesz lehetővé, hanem a folyamatos munka gátját jelenti. Az évről-évre növekvő szakirodalmi beszerzések raktári elhelyezése majdnem lehetetlen. Sikertült ugyan az elmúlt évben új raktárépületet kapnunk Budapest határában, székházunktól eléggé messze, azonban egyelőre nem kaptunk építőipari kapacitást a szükséges átalakítások elvégzésére. Mivel az új beszerzések mennyisége a selejtezhető mennyiséget meghaladja, fennáll a veszély, hogy már 1970. évi szakirodalmi beszerzéseinket - amelyek egyaránt szolgálják olvasóinkat és képezik tájékoztató munkánk alapját - sem fogjuk tudni hozzáférhető módon raktározni.

Dolgozóink többsége ügyfélforgalommal is járó, sokszor komoly elmélyülést igénylő szellemi munkát végez. Ugyanakkor - mivel nem tudunk számukra megfelelő munkakörülményeket teremteni - zavarják egymást, és ez a tény rontja munkánk hatásfokát.

Rosszak - esetenként munkavédelmi szempontból kifogásolhatóak is - a körülmények műhelyeinkben és raktárainkban. Csak nagy nehézségek árán tudjuk a megfelelő munkafeltételeket biztosítani a sokkal kisebb kapacitásra tervezett segédüzemekben.

Ez utóbbi két problémánkat megoldaná egy hozzávetőlegesen 3000 m² alapterületű új irodaépület, amelyben korszerű helyiségeket lehetne üzemünk számára kiképezni és amelyben elhelyezést nyerhetnének a nem közvetlenül a könyvtárral, illetve dokumentációs munkával foglalkozó dolgozóink. Ez utóbbiak számára jelenlegi székházunkban tudnánk megfelelő körülményeket teremteni.

2. Súlyosan érinti intézményünket a világpiacon bekövetkező rendszeres áremelkedés. Hiába kapunk évről-évre több pénzt könyvtárunk beszerzéseire, ez a többlet az áremelkedést sem mindig fedezi, és így

nehezen válik lehetővé az egyre növekvő számú, gyűjtésre érdemes kiadvány beszerzése. Egyre jobban kell szelektálnunk, és egyre nehezebb a szükséges szelekció elvégzése.

Ugy gondoljuk, hogy a gazdaságirányítás új rendszerének viszonyai között - tekintettel a tudománypolitikai irányelvekre is - intézményünknek nagy súlyt kell fektetnie olyan információs anyagok beszerzésére, amelyek a tudománypolitikai döntések előkészítéséhez is segítséget nyújtanak. Olyan korszerű adathordozókon /lyukkártyákon, mikrofilmen, mágnesszalagon stb./ jelentkező információs anyagok beszerzésére gondolunk, amelyek hatékonyabbá, gyorsabbá, teljesebbé teszik a tájékoztatást. Fel kell vetni a kereskedelmi forgalomban nem kapható információs anyagok beszerzését. Ebbe a csoportba tartoznak pl. a kutatási jelentések is. Évek óta igyekszünk ezt az információs anyagot nagyobb mennyiségben rendelkezésre bocsátani, azonban ez eddig nem járt teljes sikerrel. A beszerzésben is voltak problémáink - amelyek remélhetőleg a jövőben elhárulnak, illetve megoldódnak - és problémáink vannak a kutatási jelentések felhasználása tekintetében is. Ugy tűnik, hogy a magyar kutatók nem érdeklődnek kellőképpen a fejlett országok kutatási jelentései iránt, - bár elképzelhető az is, hogy elégtelen propagandánk miatt nem ismerik ezt a lehetőséget. Amennyiben nem lesz kellő érdeklődés a gyűjtemény iránt, úgy kénytelenek leszünk meggondolni a további beszerzéseket.

3. Az OMKDK felszerelése a tájékoztatási munka korszerű eszközeivel. A hazai műszaki-gazdasági tájékoztatás erőteljes javítása és korszerűsítése érdekében az OMKDK megkezdte a modern gépesített tájékoztatási eljárások kidolgozását, illetve alkalmazásukkal szolgáltatások nyújtását, valamint a könyvtári tevékenység gépesítését egyes területeken. A kizárólagosan hagyományos formákban folyó tájékoztatási munka az új gazdasági mechanizmus teremtette igényeket - véleményünk szerint - sem hatékonyságban, sem gyorsaságban nem tudja kielégíteni. Égető sürgősséggel jelentkezik a követelmény, hogy a külföldön már eredményesen alkalmazott és jól bevált gépi módszereket műszaki és gazdasági fejlődésünk érdekében tájékoztatási munkánk különféle területein bevezessük.

Ennek felismerése indította az OMFB-t arra, hogy biztosítsa számunkra a tájékoztatásgepesítés megvalósítására irányuló kísérletek feltételeit, mind beruházási, mind pénzügyi vonatkozásban. 1968 óta komoly erőfeszítéseket teszünk az új gazdasági mechanizmus biztosította saját pénzügyi forrásaink felhasználásával is a tájékoztatásgepesítés megvalósításához szükséges feltételek biztosítására. Megkezdtük egy lyukszalagos és lyukkártyás berendezésekből álló géppark kialakítását. Gépeink kettős feladatot látnak el: egyrészt számítógépi bemenetként szolgáló adathordozókat készítünk velük, másrészt a számítógéptől kapott adathordozókról iratjuk ki rajtuk a produktumok szövegét. Gépparkunk tehát csupán input-output géppark. Teljesebb hasznosításához elengedhetlenül szükséges egy computerhez való csatlakozás.

Mig input-output problémáinkat így saját gépparkunkkal meg tudjuk oldani, addig a computerhez való csatlakozás kérdése teljességgel rendezetlen. Különböző elháríthatatlan - technikai és organizációs - okok miatt három különböző típusú computeren /MINSZK 22M, ICT 1905, BULL GAMMA 115/ vagyunk kénytelenek dolgoztatni. Munkáink tehát három merőben eltérő programozás, gépi szervezés szerint folynak, ami már most is előnytelenül befolyásolja tevékenységünket, de áthatolhatatlan gátat fog képezni, amikor egységes, integrált, gépesített rendszer kialakításához kezdünk. Tetézi még ezt az a súlyosbíto körülmény is, hogy az említett computerekkel való kapcsolataink meglehetősen bizonytalanok, mert a gépek tulajdonosai munkáinkat esetről-esetre, szabad kapacitásuktól függően, vállalják. Ki vagyunk téve annak, hogy amint az ő szempontjukból fontosabb munka akad, beszüntetik a mi produktumaink előállítását. A gépesített tájékoztatói szolgáltatásaink továbbvitelének és fejlesztésének elengedhetetlen feltétele, hogy hivatalosan szabályozott és rendszeresített formában biztosított legyen számunkra egy olyan computernek az igénybevétele, mely megfelel az információs munkák speciális követelményeinek.

A probléma megoldására két elképzelés vethető fel:

a/ az OMKDK más intézményekkel közösen, társtulajdonosként rendelkezze egy computerrel. Munkáinkhoz ugyanis nagy gépre van szükség, ugyanakkor egy ilyen nagy gépet egyedül nem tudnánk kihasználni;

b/ csatlakozás egy olyan nagy computerhez, amelyen az OMKDK részére kapacitást biztosítanak.

Ez utóbbi megoldás is kétféleképpen képzelhető el: csak saját input-output gépparkkal, illetve egy olyan "szputnyik plant" felszereltséggel, amely a nagy géphez kapcsolódva, hálózati kísérletek végzését is lehetővé teszi.

A nagy gépek többségéhez - pl. a Siemens 4004/45-höz is - kidolgozott információkereső rendszer is rendelkezésre áll, amelyet a gép megvételekor a gyártó cég a vevő rendelkezésére bocsát.

Hangsúlyozottan mutatunk rá arra, hogy egy ilyen nagy gépet üzemeltető szerv intézményünkkel együttműködve, a berendezéseknek olyan újszerű alkalmazásait valósíthatná meg, melyek hazai szinten fontos műszaki fejlesztési feladatokat képeznek. Intézményünk kísérleteket végezhetne az adat-távfeldolgozás és a mágnesszalag vezérlésű fényszedéses szöveg-előállítás hazai bevezetéséhez. Hangsúlyozni szeretném továbbá azt a véleményünket, hogy az adat-távfeldolgozó rendszer kiépítésével a hazai tudományos és műszaki-gazdasági tájékoztatás teljes értékűen automatizálható anélkül, hogy saját computere lenne.

4. Végezetül: az OMKDK további fejlesztésének célja természetesen a magyar népgazdaság még szélesebb körű ellátása tudományos és műszaki-gazdasági információkkal. Tisztában vagyunk azzal, hogy az információszolgáltatás nem öncél, hanem a szocialista Magyarország fejlesztését szolgáló feladat, amelynek volumenét a szükséglet határozza meg. Ugyanakkor az is világos számunkra, hogy feladatunk a szükséglet felkeltése, a lehetőségek bemutatása is. Ezért törekszünk sok

esetben újszerű megoldásokra, és szeretnénk intézményünket az eszközökkel jól felszerelt európai tájékoztató intézmények színvonalára felemelni.

S^SS

I R O D A L O M

1. BENEDEK Jenő: Az OMKDK könyvtári tevékenysége és annak távlatai. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 16.k. 6.sz. 1969. p.403-415.
2. FEJÉR István - OROSZ Gábor: Az OMKDK Témafigyelő Szolgálatának gépesítésének problémája. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 14.k. 9.sz. 1967. p.619-632.
3. POLZOVICS Iván: Az OMKDK szakirodalmi információs feladatai és fejlesztésük a gazdaságirányítás új rendszerében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 16.k. 9.sz. 1969. p.621-651.
4. VAJDA Erik: A tájékoztatói munka szervezése, módszereinek fejlesztése az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 16.k. 10.sz. 1969. p.711-739.

És egy régebbi, még csak feladatokat ismertető cikk:

5. VIDA Sándor: Budapesti Francia Tudományos és Műszaki Dokumentációs Központ. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 14.k. 5-6.sz. 1967. p.355-370.

S₃S